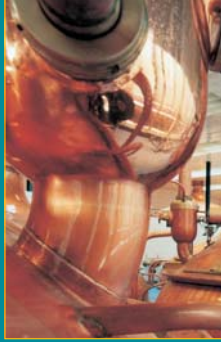

Royal Netherlands
Academy of Arts and Sciences
Heineken Lectures 2002

Heineken Lecture

Aernout Mik

winnaar van de Dr. A.H. Heinekenprijs
voor de Kunst 2002

Echt Onecht

over de verhouding tussen de realiteit van zijn werk
en beelden uit de realiteit en de media

maandag 23 september 2002, 16.00 uur
AKI, Hallenweg 5, Enschede
(terrein campus Universiteit Twente)

Heineken
PRIJZEN | PRIZES

De lezing is vrij toegankelijk; na afloop is er een borrel.

Inlichtingen:

Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Amsterdam

www.knaw.nl/heinekenprizes

heinekenprizes@bureau.knaw.nl

telefoon 020-5510759

The Dr A.H. Heineken Prize for Art 2002 was awarded to Aernout Mik for his consistent oeuvre of video installations, in which he uses the medium of video in combination with other artistic resources. His working method has had a major influence on the present generation of 'video artists' in the Netherlands.

1 Er is een nieuwsuitzending op de televisie. De nieuwslezer opent het bulletin en meldt met een serieus gezicht dat er in stad X in land Y rellen en plunderingen zijn uitgebroken. Er volgen beelden van gemaskerde demonstranten die stenen gooien door ruiten van bankgebouwen en naar politieagenten die dreigend op hen af komen lopen. De oproerpolitie probeert op haar beurt orde op zaken te stellen, verspreidt traan-gasgranaten, spuit met waterkannonnen en schiet met rubberen kogels op de demonstranten. We zien de twee groepen dreigend tegenover elkaar staan, de camera pent erlangs met een soepele beweging. Het volgende moment zie we de demonstranten plotseling en masse wegrekken voor een charge van de agenten, het beeld schokt ons, want we begrijpen dat de cameraman mee moet rennen om niet zelf ook het slachtoffer te worden. Dan verschijnt een demonstrant close-up in beeld met verhit gezicht en bloed stromend over zijn gezicht. Hij wordt van het strijdtoneel weggeleid door een paar van zijn maten. Terwijl op de achtergrond een groepje agenten een andere demonstrant hardhandig arresteert en in de houdgreep in een busje laat verdwijnen, geeft één van hen geëmotioneerd commentaar op de gebeurtenissen en beschuldigt de regering. Met opengesperde ogen drukt hij zijn gezicht de lens in. Er wordt gesneden naar het volgende beeld. Een menigte scandeert, als één man, leuzen en zwaait daarbij ritmisch met de armen in de lucht, spandoeken worden uitgerold en afgebroken uithangborden als trofeeën rondgedragen. Een gebouw, doelwit van de volkswoede, staat in brand, evenals enkele willekeurige auto's die hulpeloos op hun kant in de brede straat liggen. Een enkele brandweerman probeert tevergeefs de vele brandjes te blussen. Daarna verschijnt een nette onberispelijk geklede man in beeld, heel ergens anders, ver van het geweld, in een wit kantoor met zoemende computers en druk zijnde mensen in de achtergrond. Hij geeft in een paar zinnen een bondige analyse van de achtergronden van de zojuist getoonde situatie. Einde item.

De verschillende beelden zijn als flitsen kort en snel achter elkaar gemonteerd. Het ene is nog niet echt tot je doorgedrongen voordat het andere er al weer overheen tuimelt. Een voortdurend reeks van hoogtepunten en ontladingen. Maar elk beeld

afzonderlijk is ook helder en duidelijk in wat het beoogt te zeggen: hier zijn relletjes, hier wordt de orde weer gehandhaafd, deze mensen zijn boos, dit gebouw staat in brand, enzovoort. En tezamen achter elkaar gemonteerd krijgen ze verband en vormen ze bijna samenhangende zinnen. Ze versterken elkaar in hun boodschap van 'groepen agressieve mensen doen zus en zo en daarom wordt er hard opgetreden', enzovoort.

De beelden die we voor ons zien zijn nieuw, ze hebben net plaatsgevonden, een paar uur geleden, het is nieuws, maar toch hebben we de indruk dat we ze al kennen van vele andere momenten, van soortgelijke situaties op soortgelijke plekken. We hebben iets dergelijks op andere momenten op de tv gezien, in een nieuwsuitzending, een reportage of in een spannende fictie film. We zagen het thuis, op de tv, of bij vrienden, of onderweg, op straat in een etalage van een elektronicazaak, op het station of in het vliegtuig op een transatlantische vlucht, of gewoon in een achtergelaten krant die ergens op de grond lag. De beelden verbinden zich automatisch met deze eerder geziene en collectief in ons geheugen opgeslagen beelden. Aan de ene kant geven ze ons, wanneer we ermee geconfronteerd worden, telkens weer een schok. Door de impact van de agressie en de plotselinge maatschappelijke ontsporing die onze eigen solide status-quo relatief en kwetsbaar lijkt te maken. Aan de andere kant hebben de beelden ook altijd iets vertrouwds en geruststellends omdat ze nooit echt nieuw kunnen zijn, want ze waren er eigenlijk al, we kenden ze al voordat ze ons bereikten. En omdat ze er altijd waren, zullen ze er waarschijnlijk ook altijd zijn, en omdat ze nooit veranderen, zijn we tegelijk ook onkwetsbaar voor ze. Want wat ze afbeelden is niet zozeer een particulier en bedreigend moment als wel een onderdeel van een typologie. Hun werkelijkheid is betrekkelijk.

2 Groepjes mensen trekken door de straten. De meeste in dezelfde richting maar ook een enkeling die precies andersom gaat, alsof hij naar huis gaat voor een boterham of een afspraak. Er is ergens iets gaande maar wát is niet geheel duidelijk; deze mensen zouden evengoed naar een popfestival onderweg kunnen zijn of er juist net vandaan kunnen komen. De mensen die onderweg zijn hebben een lichte haast, of ze bewegen met een bijna verveelde landerige gang.

We zien mensen die wat rondhangen en in de verte kijken, en soms stenen gooien of een beetje vernielingen aanrichten of juist helemaal niks speciaals doen. Een net echtpaar van middelbare leeftijd komt aanlopen met glimmende hoekige boodschappentassen van dure modezaken in hun handen, zoals je ze op elke willekeurige zaterdagmiddag in de stad aan zou kunnen treffen.

Een groepje mensen staat voor een vestiging van de McDonalds. Ieder staat er met zijn lichaam naar toe gericht. Enkelen van hen gooien stenen die door ramen vliegen op de eerste etage. Maar het merendeel van de mensen gooit helemaal niets en staat er wat te staan en af en toe te roepen en te zwaaien. We zien een massa op elkaar gepakte

ruggen waaruit af en toe een arm steekt of een steen vliegt. Deze laat slechts een kleine gaatje achter in het gebouw. Het gebouw blijft, de ruggen blijven. Het merendeel van de mensen is slechts getuige; deze massa is eerder statisch dan dynamisch.

Een groepje relschoppers probeert een bord om te trekken, maar de actie is niet meteen succesvol. De stalen paal buigt wel om maar laat zich niet zomaar afbreken. De groep hangt er onhandig aan en het geheel zwenkt, als in 'slow motion', traag de andere kant op. Ook deze actie blijkt niet succesvol. De groep blijft maar als een klont van lichamen verstrengeld met het bord en het uitgeoefende geweld lijkt steeds meer een 'zacht geweld' dat maar niet tot een einde kan komen. Uiteindelijk geeft de stang toch toe; hij breekt af en wordt door het groepje triomfantelijk als ware het een prooi weggedragen. Op de voorgrond staat iemand met ontbloot bovenlichaam en een doek voor zijn neus gebonden dreigend in de verte te turen, maar hoe langer je naar hem kijkt, hoe minder dreiging er van hem uitgaat. Hij kijkt afwisselend naar voren en naar achteren en weet kennelijk niet wat hij doen zal. Hij wrijft wat met zijn arm over zijn gezicht alsof hij jeuk heeft, beweegt zijn gewicht ritmisch van z'n ene op z'n andere been en schudt zijn hoofd zijwaarts. Hij weet zich niet goed raad en doet dan ook maar bijna niks, ondanks zijn heldhaftige voorkomen staat hij eigenlijk vrij eenzaam en verdwaald tussen de anderen te dralen. Iemand komt ondertussen voorbij, met ferme tred en een veel te groot kartonnen reclamebord met zich meeslepend.

Er staat een gebouw in brand, grote zwarte rookwolken schieten uit het dak omhoog. Een paar mensen staat met hun fietsen in de hand er een beetje bij te kijken, niemand doet iets, een ander komt voorbij zonder dat hij de brand überhaupt lijkt op te merken.

Een groepje mensen met rode spandoeken en vlaggen zit in het midden van een straat, als wilden ze de doorgang belemmeren. Alleen, er is geen auto te bekennen die ze zouden kunnen tegenhouden en politie is ook niet te zien. Het waarom van hun zitten is dan ook niet meteen duidelijk. Er staan ook wat mensen in kleine groepjes naast, die wisselen sigaretten uit.

Een groepje jonge mannen met bezweet bovenlijf en shirts over hun neus en mond gebonden gooit woest met stenen naar agenten temidden van dampende traangaswolken. De straat ligt vol met troep, brandende auto's en er staat een rij mobiele eenheid in gelid met schilden dreigend voor zich. Maar terwijl de actie in volle gang is loopt iemand van hen terug, in de richting van de camera en neemt een flinke teug van zijn sigaret, hij geniet er zichtbaar van. Plotseling rennende mensen, de agenten rukken op. Maar tegelijk rijdt iemand loom een rondje op zijn mountainbike.

Her en der brandjes op straat. In het midden van een smeulend vuurtje steekt fier een houten stoel omhoog. Groepjes mensen trekken met een rustige tred door de brede straat, traangas om hen heen. Iemand komt aanlopen met een kratje bier en zet het voor zich neer. Plotseling schieten uit alle hoeken demonstranten op hem af, ze rennen zo

hard ze kunnen naar het kratje, om vervolgens voldaan weer terug te keren in het bezit van de zo begeerde fles. Er wordt onhandig geklooid om de dop eraf te krijgen.

Een groepje mensen op een plein, vlaggen om hun naakte middel geknoopt, flessen drank in de hand, het zouden voetbalsupporters kunnen zijn. In hun midden staat een cameraman met een reusachtige camera op zijn schouder. Samen met een geluidsman wordt een interview afgenomen met twee man uit dit clubje. Zij schreeuwen en gebaren opgewonden de lens in, staan haast schuimbekkend voor de camera. Maar zij zijn anders dan de rest van de groep die niet in beeld is, die houden zich rustiger en kijken wat in het rond. Een enkeling scandeert een leus en slaat met zijn arm in de lucht. De rest zwijgt, rookt een sigaret, of lacht wat schaapachtig.

Deze beelden zijn opnames die op bijna dezelfde plek en ongeveer hetzelfde moment zijn gemaakt als de journaalbeelden van de voorgaande, ongetoonde, maar wel beschreven en door ons herinnerde beelden. Ze zijn gemaakt door collega-kunstenaar Matthijs de Bruijne. Dit is geen kort en flitsend verslag maar het zijn ruwe ongemonteerde beelden die temidden van de demonstrerende en relschoppende menigte zijn opgenomen. Ze geven ons veel meer tijd om ze bestuderen dan de voorgaande beelden. En omdat ze ons meer tijd geven, laten de beelden ook een veel grotere fysieke ruimte zien. Bevonden we ons eerst op een nauwe hectische plek (korte flitsen van heftige relscènes), nu hebben we meer lucht, lange straten waarin we rustig de diepte in kunnen kijken en zwenkende camera's die hele pleinen aftasten. De camera waarmee deze beelden zijn gemaakt lijkt vaak een beetje afzijdig te staan, alsof hij steeds een beetje naast het geweld zit en de beoogde onderwerpen net niet duidelijk in beeld kan brengen. En soms lijkt hij zelfs heel ergens anders te zijn, eerder in de aanloop of de periferie van het sociale tumult, dan in het betekenisvolle centrum ervan.

De camera registreert steeds een ontbreken van iets of juist een veelvoud van dingen. In een weefsel van lange opeenvolgende scènes vormt het tegelijkertijd een verslag van een stad in beroering als van een wonderlijk soort terloopsheid of alledaagsheid. Zeiden de vorige beelden; 'dit én dit is hier aan de hand!', deze beelden stellen eerder de vraag 'wát is dit eigenlijk, wat hier allemaal aan de hand is?'

Hoewel het overduidelijk is dat hier een moment gaande is van grote maatschappelijke importantie, zijn alleen af en toe heldere hoogtepunten uit de beelden te destilleren. De tijd verstrijkt in het algemeen niet wezenlijk anders dan op een normale dag en voortdurend vinden er hele andere, veelal kleine en onbeduidende dingen plaats die de aandacht lijken af te leiden van wat zoveel dramatischer lijkt te zijn. Ondanks dat de lucht zindert van verandering kan dit maar niet weggenomen worden.

Men lijkt zich op te houden in een soort parallelle werkelijkheid, een wonderlijk gebied tussen een eindeloos dralen en wachten én plotseling betekenisvol gedrag. Het dralen ziet er nonchalant en bijna ongeïnteresseerd uit. Het voornaamste lijkt het om aanwezig te zijn, óm deel uit te maken van deze menigte. Zij moet een bedwelmend

effect hebben, ze ontlokt handelingen aan haar deelnemers, maar maakt ook veelal elk handelen overbodig.

Zelfs de meest geladen scènes dragen steeds elementen in zich waarin ze al hun lading weer verliezen. Of ditzelfde gebeurt in de tijd, wanneer bijvoorbeeld het gooien van een steen door niets speciaals gevolgd wordt. De steen is gegooid, dat was dat. En wat daarna?

3 Een schoolplein. Maar is het wel een schoolplein? Groepjes kinderen in een geasfalteerde en ommuurde ruimte, afgezet door een geheel met uitbundige graffiti bedekte lage muur. Overal op het plein ligt rotzooi en er woedt een brandje, de vlammen schieten omhoog en rookwolken trekken zijwaarts. Achter op het plein staat een reusachtige rode vrachtwagen van een totaal andere schaal dan die van de kinderschare die als een zwerm insecten het plein bevolkt. De vrachtwagen lijkt enerzijds op een gigantisch uitvergroete speelgoedauto, maar het geeft anderzijds tezamen met de bonte graffiti de scène een rauwe grootstedelijke toon.

Schuin voor het vuurtje ligt een jongen van een jaar of twaalf op zijn zij op de grond, hij speelt verveeld met twee sinaasappels in zijn handen, en laat ze een beetje stuiteren voor zijn gezicht. Om hem heen andere kinderen die met stukken kartonnen dozen zeulen. Groepjes kinderen rennen achter elkaar aan. Anderen slaan of bekogelen elkaar met de kartonnen dozen die overal op het plein verspreid liggen, of rukken ze aan stukken, een verwoest landschap achterlatend, anderen stukken eindigen in het af en toe oplaaiende vuur. De ene keer doen de kinderen alles spelenderwijs, bijna alsof, maar op andere momenten gaat het er steviger aan toe.

Iemand die aan het rennen was, bevriest plotseling en blijft in deze bevroren houding staan, het hoofd naar beneden hangend, en de omgeving geheel negerend. Verderop staat er nog zo één als een zwijgende pilaar tussen de onrustige menigte.

Een groepje kinderen ligt als een lijk of gewonde op de grond, anderen stappen er frivool overheen. Eén jongen zit in een kartonnen doos als in een te kleine badkuip, zijn benen bungelen over de rand, en zijn hoofd steekt er uit. Hij kijkt nieuwsgierig in het rond. En springt plotseling weer op om zijn weg te vervolgen.

Een jongen ligt stil op de grond, een meisje komt op hem toelopen en haalt stukjes brood uit een rugzakje dat ze op haar borst heeft bungelen. Ze steekt haar arm uit en laat versnipperde stukjes van het brood naar beneden dwarrelen over het gezicht van de liggende. Deze reageert verstoord en zwaait afwerend met zijn arm.

Een paar meisjes komen voorbij, arm in arm, peuzelend aan een appeltje, terwijl een ander zijn appel woest op de grond aan stukken gooit, of een sinaasappel met een flinke worp laat uiteenspatten op een muurtje. Overal ligt etenswaar, alsof de kinderen hun onvrede hebben afgereageerd op hun lunchpakketten.

Twee jongens hangen verveeld rond en drukken een beetje tegen elkaars schouder

aan alsof ze elkaar uitdagen maar er tegelijkertijd én te stoer én te sloom voor zijn om werkelijk iets te doen. Ze doen een beetje lacherig maar weten zich tegelijkertijd geen houding te geven.

Een meisje dwaalt over het schoolplein, een boompje met wortel en kluit met zich meeslepend. Het kale boompje is net iets groter dan het meisje zelf, en de kluit met aarde laat een donker spoor op het asfalt achter. Even verderop lopen ook anderen met een boompje te zeulen, alsof ieder een buit heeft bemachtigd.

Een groepje meisjes hangt liggend rond op een zootje platgeslagen dozen en andere rotzooi, net als aan het einde van een verregend popfestival. Met hun ellebogen op de grond richten ze zich iets van de grond en smoezen ze met elkaar, als zijn ze op zomerkamp.

Een brandje woedt, de sfeer wordt grimmiger en voor hun leven rennende personen schieten voorbij. Rookwolken trekken voor de vrachtwagen langs, flarden papier waaien over het plein.

In een wirwar van bewegingen en momenten neemt dit beeld voortdurend een ander gedaante aan. Het lijkt alsof we het ene moment gewoon op een schoolplein zijn, met al het gedrag dat we daar kunnen verwachten, maar op het andere moment zijn we plotseling geheel ergens anders. Als in een flits wanen we ons in een gebied met straatrellen, een stuk stad waar de maatschappelijke onrust en anarchie heeft toegeslagen. Waar rotzooi trappende jongeren, eigenlijk voor ons gevoel een stuk ouder dan de hier afgebeelde kinderen, de straat onveilig maken. We zien brandjes, gewonden liggen op straat, mensen rennen weg, relschoppers (zijn het voetbalsupporters?) gooien stenen en richten willekeurige vernielingen aan, of gaan met elkaar op de vuist. Maar even later voelen we weer enkel en alleen de jeugdige en onbezonnen frisheid van de rondklooiende kinderschare. Zien we weer de onbezorgde danspasjes die een rijtje meisjes met elkaar maakt. En het zowel onzekere als onbezonnen prepuberale uitdagen van elkaar. Alsof voortdurend minstens twee elkaar ontkennende gedaantes om de voorste plaats vechten.

Maar het is duidelijk dat de plek nooit echt transformeert; zij houdt nooit geheel op een schoolplein met kinderen te zijn. Als zij ook andere dingen is, is zij dat altijd gelijktijdig.

Nu is er niet één maar zijn er twee camera's die zich op hetzelfde moment en in hetzelfde gebied ophouden. Beide bewegen ze continu, tasten het plein in een traag en stroperig tempo af zonder zich veel van het opgehitste ritme van de kinderen aan te trekken. Vaak lijken ze zich eigenlijk niet zo erg te bekommeren om de handelingen die de kinderen verrichten, ze hebben hun eigen wereld en daarin zijn de stenen van het plein misschien wel van hetzelfde gewicht als de gezichtsuitdrukking van een vechtend kind. De twee beelden die naast elkaar te zien zijn, trekken steeds naar elkaar toe of wijken van elkaar, en maken het nog moeilijker om de inhoud van het beeld te

controleren en te beheersen. Ten eerste zijn de bewegingen van beide camera's onafhankelijk van elkaar en soms tegengesteld en soms in dezelfde richting, als door het toeval bepaald. Het ene moment geven ze scènes weer die in elkaars verlengde liggen, de camera's staan naast elkaar, en we zien kinderen het ene beeld uitlopen en het andere in komen. Het andere moment zien we dezelfde scène vanuit twee verschillende hoeken en met twee geheel verschillende kaders, de camera's staan vanuit twee hoeken naar dezelfde plek toe gericht. We weten dat het om hetzelfde gaat maar toch is het moeilijk het allemaal echt bij elkaar te krijgen. Je ziet dezelfde handeling weliswaar op beide plekken, maar de ene achtergrond of omgeving wijkt vaak totaal af van de andere. Op de ene staan mensen die op het andere beeld überhaupt niet aanwezig blijken, terwijl ze toch zo dicht staan op de personen die in beide beelden zo duidelijk zijn afgebeeld. Er wordt dus wel continuïteit en gelijktijdigheid gesuggereerd maar evengoed is desintegratie het leidmotief.

4 Een nachtelijke worsteling tussen demonstranten en mobiele eenheid. We herkennen het beeld onmiddellijk, we hebben het al vaker en in ontelbare variaties gezien. Een groepje demonstranten, sommigen gekleed in bomberjacks en omhangen met de obligate palestijnensjaal, bezet een stuk weg en de politie sleept hen weg. Een worsteling volgt, van in elkaar graaiende mensen op het asfalt in het donkerte van de nacht, flauw verlicht door de schelle straatverlichting. Demonstranten die zich slap en zwaar maken worden als ledenpoppen weggedragen door de in blauwe uniformen gehulde agenten. Anderen proberen te verhinderen dat ze meegenomen worden en grijpen zich aan elkaar en aan de agenten vast, één onontwarbare kluwen van lichamen vormend.

Maar hoe langer we kijken hoe minder eenduidig het is wat we zien. De situatie lijkt maar niet verder te komen. Het tempo ligt ongewoon laag, en alles voltrekt zich op een van alle noodzaak ontdane wijze. Mensen worden weggesleept, maar andere komen er weer voor in de plaats. Ondanks alle inspanningen lijkt het geheel meer op een amorfe taaie en onveranderlijke massa dan op een daadkrachtige actie. Hoe langer we kijken naar deze activiteit, hoe meer zij tot stilstand komt.

Begon het beeld in onze ogen zo duidelijk met twee haarscherp van elkaar te onderscheiden groepen demonstranten en mobiele eenheid, deze structuur blijkt steeds meer uiteen te vallen. Want ook agenten worden weggesleept, andere agenten sjoeren hen uit beeld, bijgestaan door demonstranten. Weggesleepten worden soms weer gewoon teruggebracht en als balen stro tussen de zittende en liggende massa gedumpt. Maar zijn het wel agenten? Hun uniformen lijken onvolledig, sommigen van hen zouden ook werklui in een blauwe overall kunnen zijn. De rollen en de richtingen lijken hier voortdurend om te kunnen draaien, jager en gejaagde nemen elkaars rol over, en blijven steken in een vicieuze cirkel.

Een agent zit in het midden van het beeld zwijsend op zijn knieën. Hij komt nooit

van zijn plaats en lijkt zich te onttrekken aan het strijdgewoel. Zijn aanwezigheid lijkt haast de as te zijn waaromheen de steeds traag zoekende camera beweegt, en waar hij steeds weer tot terugkeert. Ook binnen het onophoudelijke en in zich zelf vastgrijpende tumult vormt hij een onverstoort rustpunt. Soms helt hij langzaam en onnatuurlijk naar voren, daarna veert hij weer kalm terug. Zijn lichaam lijkt onderworpen aan andere krachten dan die van de hem omringende massa.

Behalve de agent blijken nog enkele anderen zich te onttrekken aan het gewoel en onderheven te zijn aan een geheel eigen ritme. Een op zijn rug op de grond liggende agent steekt van rechts het beeld in en schuift langzaam het beeld verder in of juist het beeld uit. Een oude man met groene jas staat, wat naar achter, steeds op dezelfde plek en slaat geen acht op het tumult. Ook hij veert een beetje naar voren en naar achter.

Achter de groep staat een auto op de straat. Af en toe hangen enkele demonstranten languit over de motorkap om uit te rusten. Dan beweegt hij ineens tegengesteld aan de camera en schuiven beide langs elkaar heen in tegengestelde richting. Alles lijkt te bewegen ten opzichte van elkaar en het is moeilijk grip te krijgen op de ruimte; de grens tussen waarnemer en het waargenomen is niet duidelijk te trekken.

Dat wat op het eerste gezicht als een bekend beeld overkomt verliest gaandeweg zijn vertrouwdheid. Het leek bekend van vele tv beelden en krantenfoto's die we ons herinneren van soortgelijke uit de hand gelopen situaties, zoals de antiglobalisten demonstraties in Seattle en Genua, de jaarlijkse Berlijnse 1 mei rellen etcetera. Maar wat

eerst even documentair leek te zijn gaat steeds meer op een soort onhandige dans lijken. Hoe langer men kijkt hoe minder het een demonstratie is en hoe meer het een aaneengesponnen reeks wordt van bijna op zichzelf staande handelingen. Handelingen die steeds meer van hun oorspronkelijke betekenis ontdaan zijn. En daarna komt ook de beweging zelf langzaam tot stilstand en verdicht het beeld zich tot een onveranderlijke foto. Zo is zij uiteindelijk in haar tegendeel omgeslagen.

Alsof we ons deze situatie in al haar facetten en veranderingen steeds maar weer proberen te herinneren, maar we in onze herhaaldelijke pogingen tot beschrijving van de reeks gebeurtenissen steeds te kort blijven schieten en om een hernieuwde beschrijving vragen en het beeld zich uiteindelijk en noodlottig verdicht tot één enkelvoudige en onvolledige herinnering.

5 In het verzenkend groen van een bijna onwerkelijk bos bevindt zich een compacte groep mensen. Een deel van hen springt maniakaal op en neer, totdat ze er bij neervallen, daarna beginnen ze opnieuw. Soms lossen ze elkaar af, dan hitsen ze elkaar weer op in het gesprong. Maar wat is dit gesprong? Een dansen, een rave, soms lijkt het er even op. Een sporttraining? Een dronkemansgelag, een onbekende bezetenheid of is het enkel en alleen 'een springen' en niets dan dat?

Ze zijn gekleed in hemdjes, trainingsbroeken, T-shirts, camouflagebroeken, bonte overhemden, of ze springen met ontbloot bovenlichaam, besmeurd met modder.

Stoere jongeren, een man met tatoeages, studenten, enkele Aziaten, een paar vrouwen. Het is onduidelijk waar deze groep als geheel toe behoort. Ze staan te springen bij een zilverkleurige boom in een gelige avondzon. In een park naar het schijnt, op de voorgrond een stuk straat en een muurtje dat het groen begrenst. Op de boom hangt een affiche met het gezicht van een jonge man. Alsof één van de gezichten van de springers is losgeraakt en met de boom is verkleefd. Of als een beeld van een verdwenen idool dat de groep bijeenhoudt.

De camera beweegt elastisch langs de groep op en neer, en zwenkt van links naar rechts, soms hoog boven de mensen in het groen, daarna onder hun voeten, laag tegen het muurtje. Hij onderzoekt de scène geheel op eigen houtje, voor hem lijkt het stilstaan van de omgeving even belangrijk als de bezwete hectiek van de springende groep. De in elkaar gedrongenheid van de heen en weer bewegende massa vormt het contrapunt van de stilte en de weidse ruimte van de hoog in de lucht reikende bomen. De beweging van de camera heeft echter nog een effect; hij laat de eigenlijk in het groen geïsoleerd opgestelde springers versmelten met hun omgeving. Het instrument dat de scène registreert is zelf onderdeel van de scène geworden; hij is er niet meer los van te koppelen maar is er medeplichtig aan.

De groep omvat echter meer dan de springers alleen. Voor hen bevindt zich een ander deel dat wat ouder lijkt en bij elkaar op de grond zit of afzijdig de krant ligt te lezen. En er scharrelen een aantal honden rond, allemaal van een ander soort, die

zich weinig van de manische drive van de springers aantrekken. Zij lijken een eigen leefwereld te hebben die op dezelfde plek toch geheel naast die van de mensen bestaat. Maar ook voor het groepje mensen op de voorgrond lijkt het gesprek niet te bestaan, alsof ze eigenlijk niet hier maar heel ergens anders is. Iemand staat met zijn rug naar de camera en dekt de bezigheden van het groepje gedeeltelijk af, daarom kunnen we niet goed zien wat zij nu eigenlijk aan het doen zijn. Dát ze wat doen is de voornaamste boodschap die we krijgen. We zien gegraai en priemende en draaiende armbewegingen, we zien dat iets van hand tot hand wordt gegeven, er wordt ergens over overlegd. Op een gegeven moment zien we een stuk buis en er worden brokken van een apparaat, of iets dergelijks, op de grond geworpen. Allemaal handelingen die we op zichzelf begrijpen maar niet in een zinvol verband geordend krijgen. We komen niet veel verder dan dát er iets is dat hun bezighoudt, dat hun aandacht centreert en naar binnen trekt. Heel anders dan het expansieve en fysiek hysterische van de kluwen springers daarachter.

Hoewel de drie groepen springers – de honden en de liggers en de zitters – zich in drie parallelle werelden bevinden, vormen ze toch noodgedwongen één, weliswaar heterogeen, geheel. Ze worden op hun beurt weer één groep temidden van hun omgeving. Doordat hun lichamen op het oog dicht op elkaar gedrukt zijn, door elkaar gevlochten, één levende kluit in een veel grotere groene omgeving, krijgen alle lichamen noodgedwongen met elkaar te maken. Ze worden een in zichzelf verdeeld heterogeen orgaan.

Hoewel zij op een bepaalde manier toch als vertrouwd overkomt, lijkt er geen mogelijkheid te zijn om deze groep mensen en hun activiteiten onder te brengen in een ons reeds bekend beeld; zij ontloopt iedere poging tot toe-eigening. Zij is veeleer een nabeeld van iets anders, van wellicht vergelijkbare maatschappelijke energieën als de afgebeelde. De exacte reden van hun handelen en de ratio van hun samenshoring blijven echter in het ongewisse. Maar de intensiteit van de activiteiten is zodanig dat haar noodzakelijkheid als vanzelf overtuigt en voor zichzelf bestaansrecht opeist.

6 We denken dat we dit beeld goed kennen. Het is zelfs aan de orde van de dag. Dagelijks zien we dergelijke beelden in de krant of op de televisie; ontredding op de beurs, handelaren die verstarren bij de aanblik van de koersen of uitgeput inéénzakken, de handen in het gezicht gedrukt. Hoekmannen in identieke pakken, de chaos van briefjes op de vloer, een arena van transacties, alles gehoorzamen aan wetten die van buitenaf niet te doorgronden zijn.

Maar waar we hier eigenlijk naar kijken is helemaal geen beursvloer, er wordt niet gehandeld of wat dan ook. De computers staan uit, de telefoons worden niet aangeraakt. Er is niemand die echt iets onderneemt. Geen transactie wordt gesloten, geen notitie gemaakt. Onderlinge interactie ontbreekt vrijwel geheel. De tijd verstrijkt en hoewel je voortdurend het gevoel hebt dat er wat gaat gebeuren of iets aan de hand is of zojuist aan de hand is geweest, gebeurt er feitelijk helemaal niets, behalve een verlam-

mend wachten en zo nu en dan een kortstondige en zinloze eruptie van beweging; het ineens wegrepen en weer tot stilstand komen van een paar mannen in pak, of de steeds terugkerende tic van een uit het beeld sturende handelaar; een spasme dat onverwacht door zijn lichaam en gezicht schiet.

Wat bij de eerste aanblik als echt en overtuigend overkomt, blijkt in tweede instantie een leugenachtige reconstructie te zijn, waarin de meest essentiële delen missen. Als een door amnesie geteisterde herinnering. Hoe komt het dat, ondanks dat het er zo dik bovenop ligt dat dit onecht is, het toch bijna echt en overtuigend overkomt?

De situatie komt maar niet verder en koesterden we eerst nog de hoop dat er een wezenlijke verandering in de scenografie zou plaatsvinden, later geven we die op. Geen wisseling van plek in de montage, geen nieuwe fase van het verhaal. En op het moment dat we dat doen, wordt onze waarneming plotseling gedetailleerder, dringen allerlei kleine handelingen en momenten zich meer en meer op de voorgrond, als een vergrootglas dat langzaam over de scène wordt gelegd. En het nu niet meer één scène, maar het zijn er oneindig veel, tegelijk en allemaal in hetzelfde gebied dat nu voor ons gevoel alsmat groter en groter wordt.

Onderuitgezakt op een van de treden van de ruimte zitten twee bijna identieke personen. Ze hebben een popachtig verstard uiterlijk en lijken vaak elkaars bewegingen te volgen. De ene is een net iets grotere uitvoering van de andere. Bij nadere bestudering rijst het vermoeden dat deze figuur een dummy moet zijn. Ofschoon zijn ogen bewe-

gen en knipperen, en zijn romp beweegt, zijn het gelaat en de handen te star om echt te zijn. Maar het is onduidelijk of het de dummy is die zijn echte evenbeeld imiteert of dat de reële persoon het gedrag en voorkomen van de dummy nabootst. Wie imiteert hier wie? Soms voegt ook nog een derde persoon zich bij hen die, in hetzelfde geruite jasje gekleed en met een vergelijkbaar postuur, achter hen gaat zitten en hun individuele begrenzing in de ruimte nog verder laat vervagen.

In de draai van een camerabeweging begint ook één van de computertafels plotse-ling een halve slag te draaien, om vervolgens geheel op zichzelf weer tot stilstand te komen. Niemand die er acht op slaat.

Iemand laat zijn jasje vallen, en laat het liggen. Gaat aan het been krabben en steekt een pen in zijn mond.

Een man staat licht voorovergebogen tegen de houten leuning aan die de getrapte ruimte doorkruist. Hij beweegt zijn schouders ritmisch op en neer en kijkt naar de grond.

De allesbedekkende stortvloed van rondzwervende papiertjes in deze ruimte versterkt aan de ene kant het beeld van ontredde-ning dat om de hoekmannen heen hangt en aan de andere kant neemt zij de harde en scherpe kanten van de ruimte weg en laat zij de aanwezige lichamen in shocktoestand er haast comfortabel in wegzakken. Lichamen en ruimte versmelten met elkaar tot één universum waarin geen buiten meer lijkt te bestaan.

7 Dit is het laatste beeld dat ik laat zien, wederom een gelijktijdig dubbelbeeld. Zouden we het beeld in een korte flits zien, bijvoorbeeld in een nieuwsuitzending of in een documentaire met een voice-over, dan zagen we waarschijnlijk het volgende:

een groepje mensen 's nachts ergens in Azië, economische vluchtelingen of dagloners afkomstig uit de provincie, wachten bij aankomst in de grote stad, samen met hun geiten onder een viaduct, op de dag die aanbreekt. Het beeld ondersteunt een item over migratie, arbeidsverdeling in Azië, de gevolgen van globalisatie of iets dergelijks. Het is een kleurrijke illustratie van dat betoog.

Maar omdat ons meer tijd gegund is, zien we dat er toch ook wat anders aan de hand is. De samenstelling van de groep is minder eenduidig dan het leek. De groep bestaat niet alleen uit Aziaten, maar ook uit enkele blanken en arabieren.

De geiten die tussen de mensen rondlopen lijken niet bij iemand te horen, maar veel meer toevallig op deze plek aanwezig te zijn. Niemand van de wachtenden slaat enige acht op hen. De ene groep is niet dienend aan de andere, ze delen slechts dezelfde ruimte. De meeste geiten hangen in een groepje rond, elkaars nabijheid voortdurend opzoekend. Slechts een enkeling waagt zich af en toe ergens anders, om vervolgens toch weer snel naar de horde terug te keren. Het groepje verplaatst zich plotseling en impulsief, om vervolgens een paar meter verder weer tot rust te komen.

De pilaar is verweerd en de afvoerpijpen die langszij hangen gebroken, water loopt er in een dun straaltje uit, de wind beweegt lichtjes de struiken aan de zijkant. Maar de gebouwen die in de verte staan lijken wel van bordkarton te zijn en ook het licht heeft een onnatuurlijke gloed. Het slecht onderhouden straatoppervlak daarentegen lijkt weer echt. Waar is dit opgenomen? Het is kunstmatig en echt tegelijk.

Een paar mensen speelt zittend op de grond een spel met stenen. Iemand van hen wil opstaan, maar wordt door de anderen met een ferme ruk weer naar beneden getrokken.

Dit herhaalt zich enkele malen. Totdat de persoon uiteindelijk zonder enig probleem wegwandelt, alsof er geen enkele onderlinge spanning heerste.

Het voornaamste wat er hier aan de hand is is een verloren wachten, of het is niet meer dan een 'de tijd doorbrengen', wat niet per se hetzelfde is als een wachten. En omdat er maar geen grote gebeurtenis plaatsvindt komen er ook hier allerlei kleine fysieke gebeurtenissen voortdurend aan het oppervlak, gebeurtenissen die onbewust in het lichaam ontwaken. Meer en meer ontvouwt zich een spektakel van het detail. Dit wordt nog versterkt door onze verdubbelde blik, die met heel weinig toch veel werk te doen heeft. Een geeuw, het even trekken met de mondhoek. Het plotseling van stand-been veranderen of een enkele onbeheerste stap opzij zetten. De onbewuste zwaai met het hoofd, het kriebelen aan het been. Het voorbijsnellen van een passant. Het holle staren van een geit. Het te vaak knippen met de ogen. Het langzame wegvallen van iemands aandacht en de plots weer herstelde alertheid, als moest hij voor een mogelijk gevaar op de hoede blijven. Het tegen elkaar aangedrukte, de behoefte om elkaars fysieke nabijheid zo dicht mogelijk op te zoeken, of juist de plotselinge afkeer van een ander lichaam of een golf van onverklaarbare irritatie om iets onbekends uit de omgeving.

Hoe meer dit allemaal naar het oppervlak komt hoe meer de mensen en de geiten hier op elkaar gaan lijken. Hoe minder de mensen in de eerste plaats onderdeel van een verhaal zijn, hoe meer ze vooral overgeleverd zijn aan zichzelf en elkaar. En hoe meer de ene groep lijkt op de andere, hoe meer ze ook samen zijn. Warme ademende lichamen, zich ophoudend in een ruimte.

EPILOOG ALLE BESCHRIJVINGEN DIE IK IN DEZE LEZING HEB GEGEVEN ZIJN HERINNERINGEN VAN BEELDEN DIE IK GEZIEN OF GEMAAKT HEB. ZE BESTAAN ALLEMAAL, MAAR IK HAD ZE NIET VOOR ME TOEN IK DEZE NOTITIES MAAKTE. HET KAN DAN OOK ZIJN DAT IK MOMENTEN HEB BESCHREVEN DIE NOOIT PLAATS HEBBEN GEVONDEN, OF DAT IK ZE ME VEEL PROZAÏSCHER HEB VOORGESTELD DAN DAT ZE FEITELIJK WAREN. HET ZAL OOK ZO ZIJN DAT ER NU DINGEN TE ZIEN WAREN DIE IN HET GEHEEL NIET BESCHREVEN WERDEN. MAAR ZELFS ALS IK DE BEELDEN WEL VOOR ME HAD GEHAD TERWIJL IK ZE BESCHREEF DAN NOG HAD IK BESLIST IETS ANDERS VERTELD DAN WAT ER TE ZIEN WAS. ZOALS TWEE CAMERA'S BEIDE GERICHT VANUIT EEN ANDERE HOEK OP DEZELFDE SCENE NOOIT HETZELFDE MOMENTUM KUNNEN VATTEN, ZE HEBBEN ALTIJD HUN EIGEN WERKELIJKHEID. ZOALS MIJN VERHAAL IN UW OOR EN DE GEPROJECTEERDE BEELDEN IN UW OOG AFZONDERLIJK HET LICHAAM BINNENDRINGEN.

